

चरीमाई उपन्यासमा भाषिक विचलन

डा. नारायणप्रसाद पन्थ, उपप्राध्यापक (नेपाली विभाग), त्रिभुवन विश्वविद्यालय, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस

Email : panthanarayan25@gmail.com

Orcid ID : <https://orcid.org/0009-0006-0535-1151>

ईश्वरा पौडेल, उपप्राध्यापक (नेपाली विभाग), डिग्री क्याम्पस विराटनगर, त्रिभुवन विश्वविद्यालय

ishwaraojha@gmail.com

सारसङ्क्षेप

प्रस्तुत लेखमा विचलनका आधारमा चरीमाई उपन्यासको अध्ययन गरिएको छ । चरीमाई अन्जना पौडेल अनुश्रुतीद्वारा लेखिएको उपन्यास हो । यस लेखको मुख्य उद्देश्य विचलनका आधारमा चरीमाई उपन्यासको विश्लेषण गर्नु हो । यसमा प्राथमिक सामग्रीका रूपमा चरीमाई उपन्यासलाई लिइएको छ भने पुस्तकालय कार्यबाट पुस्तक, पत्रपत्रिका, शोधपत्र तथा लेखरचनाहरूलाई द्वितीय सामग्रीका रूपमा उपयोग गरी वर्णनात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । लेखमा विचलनका सान्दर्भिक प्रयोगको विश्लेषण गरिएको छ । यसले उपन्यासको बाह्य सौन्दर्य बढाउनुका साथै भावगत गहनतालाई जीवन्त तुल्याएको छ । भाषिक विचलनको सार्थक प्रयोगले उपन्यासको भाव र अर्थगतपक्ष सौन्दर्यपूर्ण बनेको छ । प्रतीकात्मक, लक्ष्यार्थ, व्यञ्जनामूलक भाषिक एकाइ, उखान र टुक्काको प्रयोगले उपन्यासमा आकर्षण थप्नुका साथै प्रस्तुतीमा सौन्दर्य बढाएको छ । उपन्यासमा ध्वनि, कोशीय, भाषिकागत, प्रयुक्ति, व्याकरणिक, आर्थी र लेख्यप्रक्रियागत तहमा विचलनका सान्दर्भिक प्रयोग गरिएका छन् । प्रतीकात्मक भाषिक प्रयोग गरी आर्थी विचलनद्वारा अभिव्यक्तिलाई आकर्षक तुल्याई लक्ष्यार्थ र व्यञ्जनामूलक भाषिक एकाइको प्रयोग गरिएको छ । प्रस्तुतीमा सौन्दर्य बढाउँदै उपन्यासलाई आकर्षक बनाइएको निचोड निकालिएको छ । यो अध्ययन शिक्षक, विद्यार्थी, साहित्यप्रेमी तथा पाठकवर्गलाई उपयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

शब्दकुञ्जी : कोशीय विचलन, ध्वनिप्रक्रियागत विचलन, प्रयुक्ति, भाषिकागत, व्याकरणिक विचलन

Article's information : Manuscript received : 2024/10/07, Date of review : 2025/01/11, Date of manuscript acceptance 2025/02/26
Publisher : Mahandra Moranga Adrsh Multiple Campus, Biratnagar
DOI : <https://doi.org/10.3126/medha.v7i2.77200>
Homepage : <https://www.nepjol.info/index.php/medha/index/> Copy right (c) 2024 Medha Journal
This work is licensed under the Creative Commons CC BY-NC License. <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

विषयपरिचय

उपन्यास आख्यानको सबैभन्दा ठुलो संरचना हो । नेपाली उपन्यासमा देखापरेका सर्जकहरूमध्ये अन्जना पौडेल 'अनुश्रुति' नवप्रतिभा हुन् । उनको अध्ययन, अनुसन्धान र प्राध्यापनका साथै साहित्यसिर्जना, प्राज्ञिक तथा सिर्जनात्मक क्षेत्र रहेका छन् । उनका हालसम्म चारओटा कृतिहरू प्रकाशित भएका छन् र एक दर्जन गीतहरू रेकर्ड भएका छन् । उनका प्रकाशित कृतिहरू जव वेदना फुल बन्यो (२०६०) हिउँ खस्ने पर्वत (२०६०), आरु बारीको फुल (२०७०), हाइकु सङ्ग्रह र चरीमाई (२०८०) उपन्यास हुन् । चरीमाई उनको चौथो कृति र पहिलो उपन्यास हो । विषयवस्तुलाई नजिकबाट टिपेर साहित्यका माध्यमबाट प्रकाशनमा ल्याउनु, मानवीय समवेदनालाई केलाएर सिर्जनालाई जीवन्त बनाउनु, सामाजिक मूल्यमान्यताको चिरफार गर्नु उनका वैशिष्ट्य रहेका देखिन्छन् । चरीमाई उपन्यास इन्डिगो डेस्कले प्रकाशन गरेको हो । यसमा शीर्षकीकरण नभएका ४१ भाग र २२४ पृष्ठ रहेका छन् । कथावस्तु र आयतनका दृष्टिले यो उपन्यास मझौला खालको देखिन्छ । यस उपन्यासमा चरीमाईका माध्यमबाट सामाजिक रूपमा बहिष्कृत, धार्मिक रूपमा पाप र कानुनी रूपमा दण्डनीय अपराध

मानिएको चेलिबेटी बेचबिखनको अवस्थालाई प्रमुख मुद्दाका रूपमा उठाइएको छ । यसबाट समग्र नेपालको सामाजिक दुरावस्था, आर्थिक विपन्नता, भौगोलिक विकटता, राजनीतिक अस्थिरता, दण्डहीनता, अशिक्षा, गरिबी एवम् वेरोजगारीजस्ता अवस्थाको जगमा रहेर चेलिबेटी बेचबिखन भइरहेको सन्दर्भ प्रस्तुत गरिएको छ । यस उपन्यासमा बेचिएका चेलीहरूले भोग्नुपरेका पीडा, वेदना तथा समाज परिवर्तनका लागि गर्नुपरेका सङ्घर्षको अवस्थालाई देखाइएको छ । यस उपन्यासमा नेपालमा परिवर्तनका लागि भएका २००७ सालदेखि २०४६ सालसम्मका राजनैतिक आन्दोलन र २०५२ सालमा भएको माओवादी जनयुद्धले ल्याएको परिवर्तनले देशमा व्यवस्था परिवर्तन भएको तर जनताको अवस्था तथा जीवनभोगाइ झन् दयनीय बन्दै गएको चरीमाई उपन्यासको कथावस्तुबाट छर्लङ्ग भएको छ । चेलीबेटी बेचबिखन विरुद्ध सरकारी तथा गैह्रसरकारी सङ्घसंस्था लागेका भए पनि कागजमा मात्र काम गर्ने प्रवृत्तिलाई समस्या रहेको स्पष्ट देखिन्छ । उपन्यासमा चरीमाईका माध्यमबाट चेलीबेटी बेचबिखन पहिलाकै अनुपातमा रहेको र स्वरूप मात्र परिवर्तन भएको कुराको सङ्केत गरिएको छ । उपन्यासमा नेपालका ग्रामीण भेगबाट कसरी चेलीबेटीहरू दलालको पासोमा परेर बम्बैको कोठीसम्म पुग्छन् र उनीहरूले कसरी नारकीय जीवन बिताउन बाध्य हुन्छन् भन्ने कुरालाई देखाइएको छ । चेलीबेटी बेचबिखनलाई कथावस्तु बनाइएको घटनाप्रधान, खोजमूलक, तथ्यपरक र सामाजिक यथार्थवादी उपन्यास हो । चरीमाई उपन्यास चेलीबेटी बेचबिखनको यथार्थ चिरफार, राजनैतिक पहुँच र आर्थिक सम्पन्नताका कारण अपराधबाट उम्कने समाजका अपराधीलाई खबरदारीको साक्षीका रूपमा रहेको छ ।

शैली विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गर्ने ढङ्ग, रीति वा तरिकाका रूपमा चिनिन्छ । यसले कृतिभित्र रहेको साधनको सूक्ष्म तरिकाले अध्ययन गर्दछ । पूर्वीय र पाश्चात्य दुवैतर्फ शैलीविश्लेषण आआफ्नै तरिकाले हुँदै आएका छन् । संस्कृत साहित्यका भरतमुनि, भामह तथा पाणिनिले शैलीलाई विभिन्न तरिकाले अर्थ्याएका छन् । रस, ध्वनि, अलङ्कार, रीति, वक्रोक्ति लगायतका दृष्टिकोणलाई पनि शैलीकै रूपमा लिइन्छ । पश्चिमा साहित्यमा अरस्तुले सर्वप्रथम शैलीको प्रयोग गरेको पाइन्छ । आधुनिक भाषाविज्ञानका जन्मदाता फर्डिन्यान्ड सस्युरले सन् १९१६ मा Course in General Linguistics प्रकाशन गरेपछि शैलीविज्ञानले ठोस आधार प्राप्त गरेको देखिन्छ । यसपछि भाषाको अध्ययन भाषावैज्ञानिक पद्धतिबाट गरिन्छ र साहित्य भाषाको विशिष्ट रूप भएकाले यसमा प्रयुक्त भाषाको पनि भाषावैज्ञानिक अध्ययन विश्लेषण गर्नुपर्छ भन्ने मान्यता विकसित भएको पाइन्छ । चार्ल्स ब्रुनो, मार्सल क्रेसा, क्रोचे, लियो स्टिप्जर लगायत सिद्धान्तकारहरूले शैलीवैज्ञानिक अध्ययनलाई अगाडि बढेको देखिन्छ ।

प्रस्तुत लेखमा चरीमाई उपन्यासको भाषिक विचलनका दृष्टिले विश्लेषण गरिएको छ । चरीमाई उपन्यासको भाषिक विचलनका दृष्टिले अध्ययन गर्नु यस लेखको प्रमुख प्राज्ञिक समस्या रहेको छ । यसमा पुस्तकालयीय कार्यबाट सामग्री सङ्कलन गरी सैद्धान्तिक सामग्रीलाई स्रोतसामग्रीका रूपमा लिई विश्लेषणात्मक विधिको उपयोग गरिएको छ । यस लेखमा चरीमाई उपन्यासमा विचलनको अवस्था के कस्तो रहेको छ भन्ने शोधसमस्या र प्राज्ञिक जिज्ञासामा केन्द्रित रही अध्ययन गरिएको छ । यसबाट निकै थोरै मात्रामा चर्चा गरिएका सैद्धान्तिक अवधारणाबाट विचलनका दृष्टिले चरीमाई उपन्यासका विविध सूचना वा जानकारी प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ । चरीमाई उपन्यासका बारेमा भाषिक दृष्टिले अध्ययन हुन सकेका छैनन् । त्यसैले उक्त रिक्तताका सन्दर्भमा प्रस्तुत लेखको अनुसन्धानात्मक औचित्य प्रमाणित हुन्छ । यस अध्ययनबाट विचलनका दृष्टिले कृतिको अध्ययन गर्न चाहने अनुसन्धाता, विद्यार्थी तथा जिज्ञासु पाठक लाभान्वित हुने हुँदा यसको उपादेयता स्पष्ट हुन्छ ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत लेखमा कृतिपठनका आधारमा गुणात्मक ढाँचा उपयोग गरी विवरणात्मक रूपमा तथ्य सङ्कलन गरिएको छ । प्राप्त तथ्यलाई शैलीवैज्ञानिक सिद्धान्तका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । यस लेखमा विचलनका आधारमा साहित्यकार

अन्जना पौडेलद्वारा रचना गरिएको चरीमाई उपन्यासको अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनका लागि प्राथमिक र द्वितीय स्रोतबाट सामग्रीहरू सङ्कलन गरिएको छ । प्राथमिक सामग्रीका रूपमा चरीमाई उपन्यासलाई लिएको छ । पुस्तकालयकार्यबाट विचलन सम्बद्ध पुस्तक, पत्रपत्रिका, शोधपत्रहरू तथा लेखरचननहरूलाई द्वितीय सामग्रीका रूपमा उपयोग गरिएको छ । विचलनको अवस्था पत्ता लगाउन प्रस्तुत चरीमाई उपन्यासबाट भाषिक सामग्री लिई शैलीविश्लेषणका उपकरणका आधारमा तथ्य सङ्कलन गरिएको छ । अध्ययनका क्रममा सङ्कलन गरिएका तथ्यहरूलाई वर्णनात्मक विधिबाट शैलीवैज्ञानिक सिद्धान्तका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । यसरी यस लेखमा पाठ विश्लेषणका आधारमा चरीमाई उपन्यासमा प्रयुक्त भाषिक विचलनको अध्ययन गरी वास्तविक तथ्यको निरूपण गरिएको छ । गुणात्मक प्रकृतिको प्रस्तुत लेखमा विचलनगत पक्षलाई सैद्धान्तिक ढाँचा बनाएर कृतिपठनका आधारमा सत्यापन गरिएको छ ।

सैद्धान्तिक पर्याधार

शैली विशिष्ट भाषिक प्रयोग भएकाले भाषिक कलाका रूपमा रहेको साहित्यका रूपमा चिनिन्छ । शैलीविज्ञान साहित्यको शैलीपरक अध्ययन गर्ने विधा हो । यो साहित्यिक कृतिको संरचना, बनोट र विश्लेषणद्वारा अन्तर्निहित कला, सौन्दर्य र साहित्यिकताको उद्घाटन गर्ने भाषाविज्ञानको नवीनतम भाषावादी सिद्धान्त हो । “शैलीविज्ञानले कुनै रचनाकारको विशिष्ट रचनाप्रकार अथवा अभिव्यक्तिलाई खोतल्छ, विश्लेषण गर्छ र अन्तरनिहित कलासौन्दर्य र साहित्यिकताको उद्घाटन गर्छ” (शर्मा, २०४८, पृ.१३) । यो विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गर्ने ढङ्ग वा तरिका हो । कृतिकारले कृतिलाई प्रस्तुत गर्ने आफ्नै तरिका रहेका हुन्छन् ।

भाषिक अभिव्यक्तिमा निहित शैलीगत विविधतासम्बन्धी भाषावैज्ञानिक अध्ययनका रूपमा चिनिन्छ । “भाषाको अभिव्यक्ति वा सङ्कथनमा पाइने शैलीगत विविधतासम्बन्धी भाषावैज्ञानिक अध्ययनलाई शैलीविज्ञान भनिन्छ” (अधिकारी, २०६२, पृ.२६१) । यसले कृतिको बाह्य तहबाट आन्तरिक तहसम्म पुगेर कृतिमा भएको अभिव्यक्ति सौन्दर्यको चिरफार गर्दछ ।

शैलीविज्ञान पूर्व तथा पश्चिमको प्राचीन परम्पराका जगमा विकसित भएको पाइन्छ । पूर्वमा यसको प्रारम्भ पूर्वीय साहित्यशास्त्रका ज्ञाता प्रथम चिन्तक भरतबाट भएको हो भने पश्चिममा पाश्चात्य काव्यशास्त्रका प्रथम महत्त्वपूर्ण विचारक प्लेटोबाट भएको मान्यता अगि सारिएको छ (शर्मा र लुइटेल्, २०६७, पृ.२४३) । यसले भाषाका माध्यमबाट अभिव्यक्त कलाको विश्लेषण गर्दछ ।

शैलीविज्ञानलाई भाषाविज्ञानको एउटा महत्त्वपूर्ण शाखा मानिन्छ । भाषाविज्ञानले साहित्यिक भाषा वा काव्यभाषाकोसमेत अध्ययन गर्न थालेदेखि शैलीविज्ञानको प्रारम्भ मानिन्छ (शर्मा, २०६८, पृ. ५२३) । यो भाषाविज्ञान र साहित्यशास्त्रको मिलनबिन्दु र साहित्यिक समालोचनाको नवीनतम विधाका रूपमा स्थापित भएको छ । समालोचनाका क्षेत्रमा यो नवीनतम विधा, भाषावादी सिद्धान्त र पद्धति हो ।

रचनाको कुनै अंशलाई विशिष्ट तुल्याउन सो अंशमा विशेष बल दिनु नै अग्रभूमिको निर्माण हो । यो अङ्ग्रेजी शब्दको Foregrounding को नेपाली रूपान्तरण हो । अग्रभूमिनिर्माणका दुई प्रविधिमध्ये समानान्तरता महत्त्वपूर्ण पद्धति हो । शैलीअन्तर्गत चयन, अग्रभूमिकरण (विचलन र समानान्तरता) तथा प्रयुक्ति विविधता आउ-छन् र यिनले शैलीको निर्माणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछन् (लुइटेल्, २०६२, पृ. ६८) अग्रभूमिकरण शब्दले साहित्यिक कृतिको भाषिक वा व्याकरणिक एकाइभित्र विलक्षणता उत्पन्न गराई पाठकको ध्यानाकर्षण गर्दछ ।

भाषाका निश्चित नियमहरू हुन्छन् र भाषाको आफ्नै व्यवस्था पनि हुन्छ । भाषाको यही नियम र व्यवस्थामा बा“धि”एको रूपलाई मानक वा प्रचलित रूप मानिन्छ । यस आधारमा भाषाको मानक प्रयोगको उल्लङ्घन, अतिक्रमण वा व्यतिक्रमलाई विचलन भनिन्छ (गौतम, २०६६, पृ. ५३७) । यो समानान्तरताको विपरीत तत्त्व हो । उच्चारणमा परम्पराभन्दा भिन्न तौरतरिका अपनाउँदा ध्वनितात्त्विक विचलन हुन्छ । लोकजीवनमा कथ्य रूपमा प्रचलनमा रहेका भाषिक तथा शाब्दिक स्वरूपहरूले पनि मूर्तता पाएका हुन्छन्” (खनाल, २०७८, पृ.७१) । क्षेत्रीय वा सामाजिक विभेदका अभिलक्षणहरूलाई आवश्यकताअनुसार प्रयोग गरी मानक रूपबाट विचलन पैदा गराउनुलाई भाषिकागत विचलन भनिन्छ । साहित्यिक कृतिमा पात्रअनुकूल चित्रण गर्ने क्रममा स्रष्टाले कथ्यगत र शब्दगत अभिलक्षणलाई साहित्यिक अभिव्यक्तिको उपकरणका रूपमा प्रयोग गरेको पाइन्छ । शब्दको प्रयोगमा निश्चित मानक लेखनलाई भङ्ग गरेर प्रस्तुत गर्ने प्रक्रिया नै लेख्य प्रक्रियात्मक विचलन हो (खनाल, २०७८, पृ.७७) । प्रयुक्तिले परिवेशअनुसार वक्ताले चयन गर्ने भाषाको छनोटलाई सङ्केत गर्दछ । औपचारिक रूपमा व्यक्त गर्नुपर्ने कुरालाई अनौपचारिक रूपमा र अनौपचारिक रूपमा व्यक्त गर्नुपर्ने कुरालाई औपचारिक रूपमा व्यक्त गर्दा वा एउटा सन्दर्भ र परिवेशमा प्रस्तुत गर्नुपर्ने कुरालाई अर्कै सन्दर्भ र परिवेशमा प्रस्तुत गर्दा प्रयुक्ति विचलन हुन्छ । यसरी प्रचलन विपरीतको लेखन प्रक्रिया लेख्यप्रक्रियात्मक विचलन हो । भाषाका निश्चित नियमहरू हुन्छन् । भाषाको पनि आफ्नै व्यवस्था हुन्छ । भाषाको यही नियम र व्यवस्थामा बा“धि”एको रूपलाई मानक रूपमा चिनिन्छ । यस आधारमा भाषाको मानक प्रयोगको उल्लङ्घन, अतिक्रमण विचलन हो ।

यसरी ध्वनिगत विचलनका कथ्य रूपको प्रयोगले पात्रलाई जीवन्त बनाइएको हुन्छ । ध्वनिगत विचलनले कथावस्तुलाई समाज सम्बद्ध बनाएको हुन्छ । कोशीय एकाइ घटनाको समाजसन्दर्भ र पात्रको चरित्र विकासमा भूमिका खेल्ने आधार हो । यस्तो एकाइको प्रयोगले उपन्यासको सौन्दर्यलाई विशिष्ट बनाउन तथा पात्रको चरित्रविकास र विधासौन्दर्य निर्माणमा भूमिका खेल्ने हुन्छ । भाषिकाले घटना तथा सहभागीलाई निश्चित भौगोलिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक परिवेशमा पुऱ्याई आञ्चलिकता सिर्जनामा भूमिका खेल्ने हुन्छ । उपन्यासमा सामाजिक, सांस्कृतिक तथा भौगोलिक विशिष्टता प्रयोग गर्न आञ्चलिकता प्रस्तुत गर्नु हो । प्रयुक्तिगत विचलनका कारण आञ्चलिकता सिर्जना गरिएको हुन्छ । चरित्रलाई विशिष्ट बनाउन तिनले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका हुन्छन् । व्याकरणिक विचलन व्याकरणिक कोटिमा भएको प्रचलितभन्दा फरक प्रयोग हो । यस्तो विचलन पात्रको चरित्रलाई निश्चित जातीय, सांस्कृतिक तथा आर्थिक वर्ग प्रस्तुत गर्ने सन्दर्भमा आएको हुन्छ । त्यसैले सौन्दर्य सिर्जनामा विचलनले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका हुन्छन् । सर्वनामगत विचलन, कारकगत विचलन, क्रियागत विचलन, विशेषण विचलन तथा कारकगत विचलन पात्रलाई संवादका माध्यमद्वारा नाटकीकृत गर्ने प्रक्रियामा प्रस्तुत भएका भाषिक युक्ति हुन् । यस्ता विचलनले उपन्यासको सौन्दर्य सिर्जन गरी उपन्यासलाई सघन तुल्याएका हुन्छन् ।

नतिजा तथा छलफल

चरीमाई उपन्यासको भाषिक विचलनको अध्ययन विश्लेषणमा आधारित यस लेखमा कृतिपठनका आधारमा सामग्रीहरूको सूक्ष्म अन्वेषणबाट प्राप्त तथ्यको विश्लेषण गरिएको छ ।

चरीमाई उपन्यासको भाषिक विचलनको अध्ययन

चरीमाई उपन्यासको भाषिक विचलनको अध्ययन विश्लेषणमा आधारित यस लेखमा चरीमाई उपन्यासमा प्रयोग भएका ध्वनि विचलनका प्रयोगहरू यी हुन् : आफ्नै सन्तान दुःखको भुमरीमा पर्दा पनि चुपचाप हेर्न सक्ने बाउ मैले पैलो पल्ट देखें (पृ.१०२), मैले तेरो शरीरसँग प्रेम गरेको हैन । (पृ.११३), पैसाको लागि आफ्नी छोरी बेचेका बाले पनि यो संसारबाट विदा लिएर जानु परो (पृ.१३९), जिन्दगीमा दुःख पर्छ भन्ने थाहा थियो तर यति धेरै दुःखको पहाड चढ्न पर्ला भन्ने चैं कल्पना

पनि थिएन (पृ.१६९)। यसरी चरीमाई उपन्यासमा उपन्यासकारले ध्वनिगत विचलनद्वारा पात्र र परिवेशअनुकूल प्रयोग गरी अभिव्यक्तिलाई स्वभाविक बनाएको छ।

चरीमाई उपन्यासको अध्ययन विश्लेषणमा आधारित यस लेखमा चरीमाई उपन्यासमा प्रयोग भएका कोशीय विचलनका प्रयोगहरू यी हुन् : सर, काँसम्म पुग्नु हुन्छ ? (पृ.१२), मैले पुलिस चौकीमा मेरो बा र कमासिंहको नाउँमा उजुरी हाल्न हजारबार कोसिस गरे पनि मेरो उजुरी चौकीले लिनै मानेन (पृ.९०), कुई कुई गरौं (पृ.९३), ए रण्डी बाहिर आ (पृ.१००), तिम्री मितिनी छोरी त बम्बैया हो रे नि (पृ.१०४), ठाम न कुठाम, बेला न कुवेला हजुरले यस्तो गर्दा मेरो मनमा कति ठूलो ठेस लागेको होला (पृ.११४), बेस्कन मेघ गर्जिएर आकासै फुट्ला जस्तो हुन थाल्यो (पृ.११७), तर उनले आमा हुने अवसरबाट पनि बन्चित हुन परे (पृ.१५४), हाम्रो साथमा भएका संघसंस्थाहरूले कस्तो व्यहारो बनाएका थिए (पृ.१६८), जिन्दगीमा दुःख पर्छ भन्ने थाहा थियो तर यति धेरै दुःखको पहाड चढ्न पर्ला भन्ने चैकल्पना पनि थिएन (पृ.१६९)। यसरी चरीमाई उपन्यासमा प्रयुक्त यस्ता भाषिक प्रयोगद्वारा सन्दर्भपरक र पात्रअनुकूलका अभिव्यक्तिलाई आकर्षक बनाइएको छ।

चरीमाई उपन्यासमा भाषिकागत विचलनका प्रयोगहरू यी हुन् : तेरा बा र आमा त तेरा आफ्ना भएनन् भने मलाई केको दिदी भनेर साइनो लगाउँछेस् नकचरी ? (पृ.६६), मेरो बाउले विवाह गरेर बम्बै पठायो (पृ.७८), ग्राहक जतिबेला जन अवस्थामा आए पनि नाइ भन्न पड्थेन (पृ.७८), हामीले यसरी हारिम् भने त गाउँका अरू बहिनीहरू पनि हाम्रो जस्तो जीवन बाँच्ने हुन्छन् दिदी (पृ.८०), उनीहरू मेरा सबै कुखुरा मास्न चाहन्थे (पृ.९४), आमाछोरी मिलेर मकै नङ्ग्यायौं (पृ.१०४), आजभन्दा उन्नाईस वर्षअघि नरकमा पुगाउने यही थियो। (पृ.१४३) यसरी चरीमाई उपन्यासमा भाषिकागत विचलन गरी उपन्यासमा स्थानीय र मौलिक प्रस्तुति रहेको छ।

चरीमाई उपन्यासमा भएका प्रयुक्ति विचलनगत प्रयोगहरू यी हुन् : मेरा आँखा नारायणी जस्तै भिजे (पृ.८६), विस्तारै विस्तारै ज्ञानको ओखर फोर्न थालें (पृ.२०३), हामी त्यो गीतमा डुब्यौं (पृ.२६), उताबाट प्रश्न आयो (पृ.३८), मैले उनको अनुहार पढिरहेको थिएँ (पृ.४२), केही दिनपछि तातो कानुन सेलाएछ क्यारे (पृ.७८), उराठ र उजाड मरुभूमि जस्तो थियो हाम्रो जीवन (पृ.८९), अन्जानमै म बाजेको मायामा घुलिरहेकी थिएँ (पृ.१०५), रगत नभएर नै होला उनका गाला पनि सेतो हिमाल जस्ता देखिएका थिए (पृ.१५३), गणित पढाउने सरको यो कुराले भने मलाई राम्रोसँग छोयो (पृ.१७५), तादी नदीले सदियौँदेखि आफ्नै सभ्यताको गीत गाइरहेको थियो (पृ.१७६), उहाँ आफ्नो चियाको कपमा अनुहार जोतेर मुस्कुराइरहनु भएको थियो (पृ.१९३), मेरो र उनका आँखा जुधेपछि उनको ओठमा मुस्कान फुल्यो (पृ.१९३), मेरो छातीमा भने बाजा बज्न थालेको थियो (पृ.१९४)। यसरी चरीमाई उपन्यासमा प्रयुक्ति विचलन भएका प्रयोगहरू सन्दर्भपरक र पात्रअनुकूल सार्थक प्रयोग गरिएको छ।

विचलनका आधारमा चरीमाई उपन्यासको विश्लेषणमा आधारित यस लेखमा चरीमाई उपन्यासमा भएका व्याकरणिक विचलनका प्रयोगगत विश्लेषण गरिएको छ। चरीमाई उपन्यासमा प्रयोग भएका नाम विचलनका प्रयोगहरू यी हुन् : हतास थियो शरीर (पृ.१३६), वर्षौँ अघि छोडेको जस्तो थियो घर (पृ.१३९), अब मेरो एकमात्र आशा छोरी त थिई नि (पृ.१४८), तँ को होस् र के होस् भन्ने कुराको परिचय विस्तारै थाहा पाउनेछस् छोरी (पृ.१४९), म तँ भनेर नै त आएकी हुँ चरीमाई (पृ.१५५), जो चोर उसकै ठूलो स्वर भने झैं लम्किएको थियो कमानसिंह (पृ.१६८), चरीमाईको हात कतिवेला पुगेछन् मेरो गालामा (पृ.१७१), हाम्रो गाउँबाट ठ्याक्कै एक घन्टा ओरालो झरेपछि आउँथ्यो दुप्लेश्वर मा.वि. (पृ.१७५), सिद्धान्त, दर्शन र विचारका आयामहरूको ठेलीहरू मष्तिष्कमा थिचेपछि पढाइभन्दा धेरै सौँच कोशिस गर। पछाडी नहट (पृ.२१२) यसरी उपन्यासमा नाम विचलन गरिएको छ र नाम विचलनका सान्दर्भिक प्रयोगबाट उपन्यासलाई आकर्षक बनाइएको छ।

विचलनका आधारमा चरीमाई उपन्यासको विश्लेषणमा आधारित यस लेखमा उपन्यासमा प्रयोग भएका सर्वनाम विचलनका प्रयोगहरू यी हुन् : दाउरा खोजेर आउँदा पनि बा र ऊ कुरा गरिरहेका थिए (पृ.५८), दिनमा मलाई होटलमा छोडेर ऊ हराउँथ्यो (पृ.६०), कतिबेला के हुन्छ भन्ने त्रासमा थिए उनीहरू (पृ.१६०), के सौँचेको थिइस् हामीलाई ? (पृ.१६४),

पारिलो घाम लागेको थियो त्यो दिन (पृ.१६७), भन्नुपर्ने केही थिएन र गर्न सक्ने केही थिएन मैले (पृ.१७०), अब नयाँ स्कुलमा पनि यसरी नै टप्नुपर्छ तैले (पृ.१७४)। यसरी उल्लिखित वाक्यहरूमा विभिन्न तरिकाले सर्वनाम शब्दको विचलन गरिएको छ र सर्वनाम विचलनका सान्दर्भिक प्रयोग गरी भाषिक प्रयोगलाई स्वाभाविक बनाइएको छ।

विचलनका आधारमा चरीमाई उपन्यासको विश्लेषणमा आधारित यस लेखमा उपन्यासमा प्रयोग भएका विशेषण विचलनका प्रयोगहरू यी हुन् : लोम्नेले सहर लग्यो त्यहाँ पनि अटाएन खुसी (पृ.१७१), तर स्कुलमा मेरो नै चर्चा थियो (पृ.१७७) यसरी उल्लिखित वाक्यहरूमा विभिन्न तरिकाले विशेषण विचलन गरिएको छ। माया गरेर विवाह गरेको मान्छेलाई पनि दुःख दिने कुरा हुन्छ र लाठी, लोम्नेले सहर लग्यो त्यहाँ पनि अटाएन खुसी, यी वाक्यहरूमा विशेषण विचलन गरिएको छ। यसरी उल्लिखित वाक्यहरूमा विभिन्न तरिकाले विशेषण शब्दको विचलन गरिएको छ। विशेषण विचलनका सान्दर्भिक प्रयोगद्वारा भाषिक प्रयोगलाई स्वाभाविक बनाइएको छ।

विचलनका आधारमा चरीमाई उपन्यासको विश्लेषणमा आधारित यस लेखमा उपन्यासमा प्रयोग भएका क्रिया विचलनका प्रयोगहरू यी हुन् : हामीले केही वर्ष मात्रै हो दुःख गर्नुपर्ने (पृ.५०), नागवेली परेका बाटा (पृ.५९), बाको अनुहार औँसी जस्तो (पृ.८८), केवल एकतै (पृ.९४), गइन पनि (पृ.९५), हेरें लमतन्न परेका पहाडहरू, तल गड्यौला हिँडेजस्तो लिखु खोला (पृ.११३), बिरगञ्ज बजारको नजिकैको गाउँमा रहेछ रामलालको घर (पृ.१२२), उसलाई अलिकति पनि दया नभएको (पृ. १५३, शान्ति र मलाई उसले नै बेचेको कुरा (पृ.१५८), थियो त सिर्फ फुङ्ग उडेको आफ्नै जवानी (पृ.१६७), कलेजको जीवन र भोगाइका केही पाटाहरू (पृ.१७२), हाम्रो गाउँबाट सबैभन्दा नजिक दुप्चेस्वर (पृ.१७४), जा अमेरिका नै जा (पृ.२१२)। यसरी उल्लिखित वाक्यहरूमा क्रिया विचलन भएका छन्। वाक्यहरूमा क्रिया विचलनका सान्दर्भिक प्रयोगले उपन्यासको भाषिक प्रयोगलाई स्वाभाविक बनाइएको छ।

विचलनका आधारमा चरीमाई उपन्यासको विश्लेषणमा आधारित यस लेखमा उपन्यासमा प्रयोग भएका कारक विचलनका प्रयोगहरू यी हुन् : फेरी दुःखका कुरा गरेर म हजुरलाई दुखाउन चाहँदिन (पृ.४२), दुई दाजुहरू पछि जन्मेकी म (पृ.४६), सानै थिएँ (पृ.४७) बाहिर घुमेको हुनुपर्दो रहेछ (पृ.४७), अहिले म यादमा बाँचेको छु (पृ.५०), याचना मार्गेँ। (पृ.६६), घर फर्किने आशा थियो। (पृ.७४), दुःख मिल्थे (पृ.७४), मन खुसी थियो (पृ.८७), अब गाउँमा गएर केही गर्ने आँट आएको थियो (पृ.८७), कमजोर भएँ (पृ.१०८), किन यति ढिलो गरेकी (पृ.११०), विवाह गर्छु (पृ.१२१), हेला गरे (पृ.१२५)। यसरी उल्लिखित वाक्यहरूमा कारक विचलन भएका छन्। कारक विचलनका सान्दर्भिक प्रयोगले उपन्यासको भाषिक प्रयोगलाई स्वाभाविक बनाइएको छ।

विचलनका आधारमा चरीमाई उपन्यासको विश्लेषणमा आधारित यस लेखमा उपन्यासमा प्रयोग भएका लिङ्ग विचलनका प्रयोगहरू यी हुन् : अहिले म यादमा बाँचेको छु (पृ.५०), उसलाई बिहान बाहिर आउन दिँदा मलाई साँझमा आउन दिन्थे (पृ.७९), अब त म गाउँमा फर्किन लागेको थिएँ (पृ.८७), उसलाई पत्रेर लगे होलान् (पृ.९१), मैले पालेको काली कुकुर थियो (पृ.९३)। यसरी उल्लिखित वाक्यहरूमा विभिन्न तरिकाले लिङ्ग विचलन भएका छन्। लिङ्ग विचलनका सान्दर्भिक प्रयोगले उपन्यासको भाषिक प्रयोगलाई स्वाभाविक बनाइएको छ।

विचलनका आधारमा चरीमाई उपन्यासको विश्लेषणमा आधारित यस लेखमा उपन्यासमा प्रयोग भएका वचन विचलनगत प्रयोगहरू यी हुन् : अस्ति काठमाडौँबाट घर आउँदा म र सर एउटै सिटमा परेको थ्यो त्यही बेला चिनेको हो (पृ.३२), मान्छे आफ्ना आफ्ना स्वार्थ बोकेर बाँचेका थिए (पृ.३३), हामी निस्कियौँ (पृ.३४), साँझ चरीमाईले कोदाका रोटी पकाइन् (पृ.४४), म काठमाडौँ जाँदा होटलको सबै काम उनले नै गर्थी (पृ.१५६), धेरैले सोंचेको थिए होला मेरी छोरी पनि बम्बैमा बेचिएकी छे (पृ.१६५), हाम्रो छोरीहरूलाई पढाउनुपर्छ भन्ने सबैले सोंचेका थिए (पृ.१६६), गाउँमा हरेक व्यक्ति नेता भएको थियो (पृ.१८९), साँझ घाम डुब्ने लागेका थिए (पृ.२००)। यसरी उल्लिखित वाक्यहरूमा विभिन्न तरिकाले वचन विचलन भएका छन्। वाक्यहरूमा वचन विचलनका सान्दर्भिक प्रयोगले उपन्यासको भाषिक प्रयोगलाई स्वाभाविक बनाइएको छ।

विचलनका आधारमा चरीमाई उपन्यासको विश्लेषणमा आधारित यस लेखमा उपन्यासमा प्रयोग भएका पदक्रम विचलनगत प्रयोगहरू यी हुन् : जो सुकैसँग आमाको जस्तो मन हुँदैन (पृ.७), लक्ष्मीमाता भगवान गाई भएर बाँचिन दुईदिन सम्म (पृ.८), घर जाने भनेपछि यी सब कुराहरू दौडिन्छन् मस्तिष्कमा (पृ.८), सुदूर बस्तीकाहरूको सपना छ सहरमा (पृ.९), म गाडीको सिटमा बसेर हराउन थालें आफ्नै अतितको तलाउमा (पृ.१३), एक किसिमको तनाबको बिचमा गुञ्जंदै थियो दिन (पृ.१७), “के नाम हो नि तिम्रो ?” (पृ.२५), “नाम कति राम्रो रहेछ” (पृ.२६), अलिअलि ग्राभेल, दौडियो गाडी धुलो उडाउँदै (पृ.२७), हैन म पनि पुग्छु अब एक घन्टामा त घर (पृ.२८), म यहीं बस्न आएको हुँ आमा (पृ.४३), तर मलाई थाहा थिएन के भएको हो भन्ने (पृ.५४), अन्तिम विकल्प थियो विवाह (पृ.५६) । यसरी उल्लिखित वाक्यहरूमा पदक्रमगत विचलन भएका छन् । विचलनका सान्दर्भिक प्रयोगले भाषिक प्रयोगलाई स्वाभाविक बनाइएको छ ।

विचलनका आधारमा चरीमाई उपन्यासको विश्लेषणमा आधारित यस लेखमा उपन्यासमा प्रयोग भएका आर्थी विचलनगत प्रयोगहरू यी हुन् : दिउँसो सम्म राम्रो कुरा गर्ने मेरी जातकी नेपाली दिदी साँझमा राक्षसको अवतारमा देखा परेकी थिई (पृ.६६), एकैछिनमा हान्ने गोरु जस्तै होटलकी साउनी भित्र आई (पृ.६९), म विस्तारै ढुङ्गा जस्तो हुन थालेकी थिएँ (पृ.७०), पैसाले मान्छेलाई पथर बनाउँदो रहेछ (पृ.७३), मैले उनको अगाडि जीवनको भिख मार्गेँ (पृ.८३), यदि उनीहरूले मलाई भेटाए भने मेरो हालत के होला भन्ने विचार पनि मेरो टाउकामा खेल्यो (पृ.८३), मनमा केही आँट पलाएको थियो (पृ.८३), हेर्दा हेर्दै मेरो टहरो जलेर खरानी भयो, त्यो टहरो थिएन मेरो सपना थियो (पृ.१०३), मेरो गाउँका ब्वाँसाहरूले मेरी मितिनी आमाको कान भर्नको लागि मान्छे खटाएका थिए (पृ.१०६), टाउको लुकाउने छानो पाएकी थिएँ (पृ.११६) । यसरी चरीमाई उपन्यासमा आर्थी विचलन गरिएको छ । उपन्यासकारले बिम्ब, प्रतीक र अलङ्कार प्रयोगद्वारा आर्थी विचलन गराएको छ ।

चरीमाई उपन्यासमा लेख्यप्रक्रियात्मक विचलनहरू पनि रहेका छन् । जाउँ जाउँ दाइ (पृ.२०), म पछि फेरि आउँछु नि आ... (पृ.१७०), म आ...मै रोकिएँ (पृ.१७०), आफ्नो जिन्दगीको भिख । स्वतन्त्रता । अपराधीलाई कानुनअनुसारको सजाय (पृ.२१६) । चरीमाई उपन्यासमा उपन्यासकारले लेख्यप्रक्रियात्मक विचलन प्रयोग गरी उपन्यासमा बाह्य सुन्दरताका साथै भावगत कौतुहलता सिर्जना गरेका छन् ।

यसरी चरीमाई उपन्यासमा ध्वनिगत विचलनका कथ्य रूपका प्रयोगले पात्रको चरित्रलाई जीवन्त बनाइएको छ । ध्वनिगत विचलनले कथावस्तुलाई समाज सम्बद्ध बनाएका छन् । कोशीय एकाइले घटनाको समाजसन्दर्भ र पात्रको चरित्र विकासमा भूमिका खेलेका छन् । यस्ता एकाइको प्रयोगले उपन्यासको सौन्दर्यलाई विशिष्ट बनाउन र पात्रको चरित्रविकास गर्नमा भूमिका खेलेका छन् । यसले विधा सौन्दर्य निर्माणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । भाषिकाले घटना तथा सहभागीलाई निश्चित भौगोलिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक दिक्मा पुर्याएका छन् । आज्ञाचलिकता सिर्जनामा आधारभूत भूमिका खेलेका छन् । भाषिकागत विचलनका कारण उपन्यासको सौन्दर्य सिर्जना गरिएको छ । सामाजिक, सांस्कृतिक तथा भौगोलिक दिक्को विशिष्टता सिर्जना गरी आज्ञाचलिकता प्रस्तुत गरिएको छ । प्रयुक्तिगत विचलनमा पनि पात्र र घटनाको खास दिक् तथा चरित्र प्रस्तुत गरिएका छन् । प्रयुक्तिगत विचलनका कारण आज्ञाचलिकता सिर्जना गरिएको छ । चरित्रलाई विशिष्ट बनाउन तिनले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन् । व्याकरणिक कोटिमा प्रचलितभन्दा फरक प्रयोग गरी व्याकरणिक विचलन गरिएका छन् । यस्ता विचलन पात्रको चरित्रलाई निश्चित जातीय, सांस्कृतिक, आर्थिकजस्ता वर्ग प्रस्तुत गर्ने सन्दर्भमा आएका छन् । उपन्यासको सौन्दर्य सिर्जनामा व्याकरणिक विचलनले महत्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन् । सर्वनामगत विचलन, कारकगत विचलन, क्रियागत विचलन, विशेषण विचलन, कारकगत विचलन सबै पात्रलाई संवादका माध्यमद्वारा नाटकीकृत गर्ने प्रक्रियामा प्रस्तुत भएका छन् । यस्ता विचलनले उपन्यासको सौन्दर्य सिर्जन गरी उपन्यासलाई सघन तुल्याएका छन् ।

निष्कर्ष

प्रस्तुत लेखमा उपन्यासकार अञ्जना पौडेल ‘अनुश्रुती’द्वारा रचना गरिएकोचरीमाई उपन्यासको विचलनका आधारमा अध्ययन गरी निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ । उपन्यासमा भाव, परिवेश र पात्रअनुकुल हुने गरी विचलनका सान्दर्भिक

प्रयोग गरिएका छन्। यसले उपन्यासको बाह्य तथा आन्तरिक सौन्दर्य बढानुका साथै भावगत गहनतालाई जीवन्त तुल्याएको छ। विचलनका सार्थक प्रयोगले उपन्यासको भाव र अर्थपक्ष सौन्दर्यपूर्ण बनेको छ। प्रतीकात्मक, लक्ष्यार्थ, व्यञ्जनामूलक भाषिक एकाइ, उखान र टुक्काको प्रयोगले उपन्यासमा आकर्षण थप्नुका साथै प्रस्तुतिगत सौन्दर्यमा वृद्धि भएको छ। उपन्यासमा ध्वनिगत विचलनका कथ्य रूपका प्रयोगले पात्रको चरित्रलाई जीवन्त बनाइएको छ। ध्वनिगत विचलनले कथावस्तुलाई समाज सम्बद्ध बनाइएको छ। कोशीय एकाइले घटनाको समाजसन्दर्भ र पात्रको चरित्र विकासमा भूमिका खेलेका छन्। यसले उपन्यासको सौन्दर्यलाई विशिष्ट बनाउन र पात्रको चरित्रविकास र विधा सौन्दर्य निर्माणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ। भाषिकाले घटना तथा सहभागीलाई निश्चित भौगोलिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक परिवेशमा पुऱ्याएइ आञ्चलिकता सिर्जना गरेका छन्। भाषिकागत विचलनका कारण उपन्यासको सौन्दर्य सिर्जना गरिएको छ। सामाजिक, सांस्कृतिक तथा भौगोलिक परिवेशको विशिष्टता सिर्जना गरी आञ्चलिकता प्रस्तुत गरिएको छ। प्रयुक्तिगत विचलनमा पनि पात्र र घटनाका जीवन्त प्रयोग प्रस्तुत गरिएका छन्। प्रयुक्तिगत विचलनका कारण आञ्चलिकता सिर्जना गरिएका छन्। प्रचलितभन्दा फरक भाषिक प्रयोग गरी व्याकरणिक विचलन गरिएका छन्। यस्ता विचलनले पात्रको चरित्रलाई निश्चित जातीय, सांस्कृतिक, आर्थिकजस्ता वर्ग प्रस्तुत गरेका छन्। सौन्दर्य सिर्जनामा व्याकरणिक विचलनले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन्। सर्वनामगत विचलन, कारकगत विचलन, क्रियागत विचलन, विशेषण विचलन, कारकगत विचलनमा सबै पात्रलाई संवादका माध्यमद्वारा प्रस्तुत गरिएका छन्। यस्ता विचलनले उपन्यासको सौन्दर्य सिर्जन गरी उपन्यासलाई सघन तुल्याएका छन्। उपन्यासमा प्रतीकात्मक भाषिक प्रयोग गरी आर्थी विचलनद्वारा अभिव्यक्तिलाई चमत्कारपूर्ण तुल्याई लक्ष्यार्थ र व्यञ्जनामूलक भाषिक प्रयोग गरिएको छ। भाषिक सौन्दर्य र अर्थगत सामर्थ्य बढाउन समानान्तरताको प्रयोगले यथेष्ट भूमिका खेलेका छन्। त्यस्तै प्रस्तुतिलाई चमत्कारपूर्ण तुल्याउन विभिन्न अलङ्कार, विम्ब, प्रतीक, उखान र टुक्काको प्रयोग गरिएको छ। ध्वनि, कोशीय, भाषिकागत, प्रयुक्ति, व्याकरणिक, आर्थी र लेख्यप्रक्रियागत तहमा विचलनका आर्कषक प्रयोग रहेका छन्। भाव, परिवेश र पात्रअनुकूल हुने गरी विचलनका सान्दर्भिक तथा सार्थक प्रयोगले उपन्यास सौन्दर्यपूर्ण बन्नेको निष्कर्ष निकालिएको छ।

सन्दर्भसामग्री

- खनाल, राजेन्द्र (२०७८). प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख क्षेत्र (दोस्रो संस्क.). सनलाइट पब्लिकेसन प्रा.लि.।
- गौतम, लक्ष्मणप्रसाद (२०६६). समकालीन नेपाली कविताका प्रवृत्ति. पैरवी प्रकाशन।
- पौडेल, अन्जना (२०८०). चरीमाई. इन्डिगो इन्क प्रा.लि.।
- पौडेल, माधवप्रसाद (२०७३). प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयामहरू. हेरिटेज पब्लिसर्स एन्ड डिष्ट्रिब्युटर्स प्रा.लि.।
- बन्धु, चूडामणि (२०७३). भाषाविज्ञान. साझा प्रकाशन।
- भण्डारी, पारसमणि र पौडेल. माधवप्रसाद (२०६३). साहित्यशास्त्र र नेपाली समालोचना (दोस्रो संस्क.). विद्यार्थी पुस्तक भण्डार।
- भुसाल, केशव (२०७८). प्रायोगिक भाषा विज्ञान. क्वेस्ट पब्लिकेसन प्रा.लि.।
- लुइटेल, खगेन्द्र (२०६२). कविताको संरचनात्मक विश्लेषण. विद्यार्थी पुस्तक भण्डार।
- शर्मा, मोहनराज (२०४८). शैलीविज्ञान. नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठान।
- शर्मा, मोहनराज र लुइटेल खगेन्द्रप्रसाद (२०६७). पूर्विय र पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्त. विद्यार्थी पुस्तक भण्डार।
- शर्मा, मोहनराज (२०६८). शैलीविज्ञान र शैली. रत्न बृहत् नेपाली समालोचना (सैद्धान्तिक खण्ड). रत्न पुस्तक भण्डार।